

PROFESOR DR. ANASTASIE FĂTU - ACTIVITATEA SA DIDACTICĂ

C. TOMA

L'auteur évoque brièvement la personnalité, la vie et la prodigieuse activité déployée par le professeur Anastasie Fătu, notamment son activité didactique. On relève la contribution remarquable du docteur A. Fătu comme fondateur (1856) du premier jardin botanique du pays. Comme professeur de botanique et comme membre de l'Académie Roumaine, A. Fătu s'efforce de rédiger et de publier (1877) le premier manuel universitaire de botanique en langue roumaine, basé sur les plus nouvelles et les meilleurs sources d'information de l'époque. Par son manuel, l'auteur apporte une grande contribution à la création de la terminologie botanique roumaine.

Omăgiem astăzi, în acest cadru festiv, pe unul din marii oameni de știință și cultură ai neamului românesc, pe unul din înflăcărații patrioți ce au militat pentru Unire și au luat parte cu toată ființa la realizarea acestui mare act istoric, pe fondatorul primei grădini botanice din țară, pe unul din cei mai de seamă profesori ai Almei noastre Mater, pe primul naturalist membru al Academiei Române, pe autorul primului tratat universitar de botanică, pe omul altruist și entuziast inițiator al atîtor acțiuni importante pe care le implica procesul de reforme radicale, dar anevoioase, din a doua jumătate a secolului trecut.

S-au împlinit 170 de ani de la nașterea și 100 de ani de la moartea celui care și-a pus puterea de muncă și întreaga pricepere în slujba promovării operei de înșiripare a spiritului științific în Moldova, operă realizată îndeosebi de Societatea de medici și naturaliști, prima de acest fel din țara noastră, înființată la Iași încă din 1833 și al cărei președinte a fost din 1872 pînă la încetarea sa din viață.

Despre Anastasie Fătu s-a scris mult în cursul acestui secol, dar mai ales în ultimii 20 de ani, de către istorici și pedagogi, medici și naturaliști, oameni de știință și litere. Noi înșine, ocupîndu-ne într-un studiu anterior de opera botanică a celui care a ilustrat Universitatea din Iași în perioada 1873-1886, am subliniat și cîteva din trăsăturile operei sale didactice. Numele lui Anastasie Fătu, precum și succinte referiri la opera și viața sa sînt înscrise la loc de cinste în diferite enciclopedii și dicționare.

Distinșii antevorbitori de astăzi au reliefat aproape toate fațetele bogatei activități științifice și organizatorice ale celui dinții medic pediatru al Moldovei, director și șef de secție al Institutului Gregorian din Iași, organizator al asistenței medico-sociale din Moldova.

Este de înțeles, cu greu se poate aborda doar un singur aspect din variata și prodigioasa sa activitate, cu greu se pot evita suprapunerile, pentru că mereu ești tentat să faci referiri alît la om cit și la savant, la dascăl și la organizator, la practician și la teoretician, la medic și la botanist, la omul popular și la acade-

mician, la omul aplecat asupra studiului și la cel încărcat de răspunderi, la muncitorul neobosit și la omul plin de curaj, care avea să pună în fața suveranului țării, în 1885, dificultățile prin care trecea primul Muzeu de Istorie Naturală din România.

În cele ce urmează ne vom opri mai cu seamă la activitatea didactică a profesorului Anastasie Fătu, la preocupările sale pentru a încuraja tinerii la învățătură, pentru a contribui la instruirea naturalistică a publicului larg, pentru a pune la îndemina studenților materiale informative.

Despre latura didactică a doctorului Anastasie Fătu s-a scris mai puțin. Excețtând mențiunea că a fost profesor al Universității ieșene, doar Nicolae Leon (în Amintiri, 1922, 1927) și Ion Străchinaru (în Anastasie Fătu : idei despre educație și învățămînt, 1968) se referă mai pe larg la ceea ce a întreprins și a realizat Fătu în acest domeniu.

Cum deja s-a arătat, la vîrsta de 18 ani, în 1834, în calitate de distins premiant al gimnaziului Vasilian din Iași, este trimis ca bursier al Statului la studii în Viena, pentru cursul de filosofie, de legi și economie politică, obligație de care se achită în mod ireproșabil. Concomitent, din anul 1839, frecventează însă și cursurile facultății de medicină a Universității vieneze. În anul universitar 1840—1841 susține doctoratul în filosofie și drept și solicită prelungirea bursei spre a-și putea continua studiul medicinei la renumita universitate franceză Sorbona.

Cererea, repetată, i se aprobă cu greu, deoarece era așteptat să revină în țară pentru a ocupa funcția de profesor la Academia Mihăileană din Iași. Rezultă, din cele de mai înainte, că era așteptat profesor la Academia ce luase ființă doar la un an după plecarea sa la studii. Dar, ca bursier al Statului, fusese trimis anume pentru a studia filosofia, dreptul și economia politică, discipline pentru care trebuia pregătit un viitor membru al corpului profesoral de la Academia Mihăileană, ce își va deschide curînd porțile, act istoric de mare rezonanță în lumea academică europeană.

La terminarea studiilor în medicină și după susținerea doctoratului este solicitat cu insistență să rămîna în Franța, urmînd să ocupe un loc în rândurile personalului academic al renumitei universități Sorbona, în care își desăvîrșise cunoștințele, unde învățase ce este și cum se face cercetarea științifică, unde laboratoarele și clinicile dispuneau de o dotare de invidiat pentru acea vreme și unde Anastasie Fătu ar fi putut lucra cel puțin un număr de ani, publicînd în revistele vremii și alte valoroase lucrări după teza de doctorat.

Dar, cum arătam mai sus, cum a rezultat din tot ce a făcut ulterior, Anastasie Fătu era un fiu al Moldovei, un patriot, un om recunoscător pentru efortul pe care Statul îl făcuse pentru ca el să beneficieze de un îndelungat stagiu de învățătură și specializare. De aceea, refuzînd propunerea ce i s-a făcut de a rămîne în Franța, se înapoiază în țară, unde în primul rînd se ocupă de organizarea medico-socială.

După 13 ani de studii, la Viena și la Paris, Anastasie Fătu se întoarce în 1847 în țară și cu titlul de doctor în filosofie și drept, și cu cel de doctor în medicină, fără să înbrățișeze pentru început cariera didactică, dedicîndu-se îndeosebi activității din domeniul medico-sanitar, latură de care s-au ocupat cu competență mai ales Constantin Romanescu și Ion Străchinaru. Nu se putea ca, în analiza acestei importante fașete a operei marelui cărturar și patriot Anastasie Fătu, să nu se amintească de activitatea lui didactică ca profesor la Institutul Gregorian din Iași (Școala de moașe din Moldova), ca profesor de medicină clasică la Seminarul Teologic de la Socola (1869), ca profesor de istorie naturală la Academia Mihăileană. În această calitate Fătu scrie (în 1852) primul Manual

pentru învățatura moașelor. După aproape 20 de ani, în 1871, publică Manualul de medicină practică populară (având peste 800 pagini), prin aceasta venind în ajutor publicului larg, tuturor doritorilor de a cunoaște semnele diferitelor maladii, modul de a le preveni și a le trata.

Anastasiu Fătu și-a făcut studiile ca bursier provenit din popor la Gimnaziul Vasilian din Iași, între 1828 și 1834, iar apoi ca bursier al Statului, la Viena și Paris, între anii 1834 și 1847. Recunoscător pentru posibilitățile ce i-au fost puse la dispoziție în vederea unor studii temeinice, având avantajul unei remarcabile energii și al unui înalt spirit întreprinzător, dispunând de o pregătire multilaterală, influențat de ideile innoitoare care frământau Europa apuseană din acea vreme, era de așteptat ca doctorul Anastasiu Fătu să ia parte, odată întors în țară, și să inițieze el însuși, în mod competent, altruist și entuziast, variate și importante acțiuni de educare și instruire a tineretului. Astfel, în 1855, ia inițiativa de a se înființa „Societatea pentru încurajarea junilor români la învățatură în străinătate“, tinerii urmînd să se specializeze îndeosebi în științe aplicate, spre a putea răspunde la nevoia de cunoaștere a avuțiilor naturale și a învăța să le pună în aplicare.

Pentru înfăptuirile sale în domeniul botanicii, rezultat al uneia din numeroasele lui preocupări, Anastasiu Fătu se inspiră din ceea ce a avut prilejul să cunoască în timpul perioadei de studii în străinătate, unde are ocazia să audieze cursurile multor magistri ai botanicii din acea vreme, să viziteze colecții de plante, laboratoare, unele din cele mai vechi și mai frumoase grădini botanice de pe atunci.

Una din primele înfăptuiri în acest sens este înființarea în 1856 (deci acum 130 de ani), cu sacrificiile averii sale, a Grădinii botanice de la Iași, prima de acest fel din țară, prin aceasta propunîndu-și „a îmbunătăți salubritatea orașului Iași, a îndemna junimea studioasă la învățarea botanicii și a procura iubitorilor de științe naturale ocaziunea de a contempla frumusețile naturii în momentele lor de repaus“; opinie, scrisă în urmă cu 115 ani (în prefața la lucrarea Enumerațiunea speciilor cultivate în Grădina Botanică din Iași, în anul 1871), a cărei actualitate nu numai că s-a păstrat, dar astăzi a devenit de o acuitate și mai stringentă.

Ca și Muzeul de istorie naturală (înființat în 1834), Grădina botanică a lui Anastasiu Fătu contribuia din plin și în mod direct la dezvoltarea învățămîntului naturalistic, plantele cultivate aici servind la ilustrarea lecțiilor de botanică predate în diferite școli și la Academia Mihăileană, ce luase ființă în anul 1835.

Curînd, în 1860, avea să se înființeze prima Universitate din țară, aici la Iași, iar învățămîntul naturalistic s-a bazat de la început pe cele două prestigioase instituții create anterior: Muzeul de istorie naturală și Grădina botanică,

Presă timpului, Gheorghe Asachi (organizatorul școlilor naționale din Moldova) în special, elogiază cum se cuvine inițiativa lui Fătu, ca și activitatea în sprijinul instrucției și educației tinerilor, faptele de patriotism ale acelor români care sprijineau cu diferite mijloace întreținerea și dezvoltarea diferitelor instituții create la Iași, după modelul și concepția celor mai renumite instituții științifice și de învățămînt din Europa. Același Gheorghe Asachi arată că Grădina înființată și condusă de Anastasiu Fătu face posibilă învățarea botanicii pe baze realiste, în mod aplicativ și apreciază chiar de la început această creație pentru rolul ei didactic, ca o completare a materialelor intuitive; el îndeamnă pe profesori și elevi să viziteze „Grădina plantelor“ din apropierea „palatului criminal“, scriind în „Gazeta de Moldova“, în 1856: „doritorii acestor științe și elevii care frecventează la colegii cursul istoriei naturale pot cu mai mare înlesnire ierboriza“.

Scopul și menirea Grădinii botanice înființate de Anastasie Fătu rezultă și din Enumerațiunea speciilor cultivate în Grădina Botanică din Iași, în anul 1871, pe care autorul o trimite spre publicare la Revista Științifică. Merită subliniate aprecierile academicianului economist P. S. Aurelian în răspunsul dat — în amintita revistă — la cererea cărturarului ieșean: „Cel dintii dintre botaniștii români, învățatul dr. Anastasie Fătu a binevoit să ne ofere pentru a fi trecută în Revistă o valoroasă lucrare, împreună cu numărul plantelor cultivate pînă în anul acesta (2 500 de specii) în Grădina sa botanică din Iași, nomenclatura lor latină și română. Întinsa experiență și știință a naturalistului român, pasiunea particulară cu care s-a ocupat de plăcuta și utila știință a botanicii sînt argumente care fac pe Redacțiunea acestei foi ca să se felicite despre bunăvoința autorului acestei lucrări“. Și, în continuare, același Aurelian scrie: „Cîl ar merge de reșede dezvoltarea științelor în România; în cît de scurt timp ar fi studiată istoria naturală a patriei noastre, cînd toți acei care s-au ocupat de știință, au deținut importante funcții la o catedră universitară, ar imita pe neobositul doctor Anastasie Fătu. Dar, ce să zicem! Mulți chemați, puțini aleși“.

Lucrarea la care ne-am referit are și valoare științifică și valoare didactică, fiind recomandată elevilor din cursul superior și studenților de către profesorii din acea vreme, între care Dimitrie Brandza, prieten și colaborator apropiat al fondatorului primei Grădini botanice din România, se numără printre cei dintii.

Interesul de care s-a bucurat „Enumerațiunea....“ rezultă și din faptul că ea a fost relipărită în broșură separată. Dînd cuvîntul botanistului Anastasie Fătu, aflăm: „După apariția Enumerațiunii în Foaia Dvs., se adresa el Redacției, mulți dintre onorabili cititori m-au îndemnat de a publica și în broșură separată. Găsind aceasta foarte legitimă și chiar conformă cu dorința ce am de a putea fi folositor junimii studioase, m-am decis de a multiplica această lucrare“. Pentru a încheia aprecierile asupra „Enumerațiunii...“, subliniind și caracterul ei didactic-instructiv, dăm din nou cuvîntul autorului ei: „Deși îndatoririle mele de medic nu mi-au permis a mă ocupa cu studiul botanicii într-un mod exclusiv, totuși nu am cruțat momentele mele de repaus pentru a urmări progresul acestei științe și a spori, după putință, colecțiile acestei Grădini. Cea mai mare dificultate însă am întâmpinat la adunarea cuvintelor adoptate de poporul român pentru denumirea plantelor cunoscute de el“. În prefața acestei lucrări, apărută abia după 16 ani de la înființarea Grădinii, Anastasie Fătu scrie: „Am dat spre publicare această lucrare, parte spre a înlesni pe studenți și alte persoane în aflarea plantelor care cresc pe aici, parte pentru a pune în pozițiune pe persoanele competente de a corija și completa nomenclatura românească introdusă, provizoriu, în acest institut...“.

În vremea cîl Anastasie Fătu s-a ocupat de dezvoltarea Grădinii sale botanice, și după aceea, întreține legături cu alți inimoși botaniști români: D. Brandza, D. Grecescu, Fl. Porcius. Dealtfel, D. Brandza se folosea foarte mult de plantele din Grădina lui Fătu la frumoasele sale cursuri de botanică de la Univesitate.

În ședința din 28 octombrie 1860 a Consiliului Universității din Iași se propune a chema la Univesitate și pe dr. Anastasie Fătu, ca profesor la medicină. Motivînd că are obligații deosebite pe linia organizării medico-sociale, A. Fătu refuză propunerea ce i s-a făcut. În anul 1867 se deschide, la Univesitate, concurs pentru postul de profesor de botanică și zoologie la Facultatea de Științe. Anastasie Fătu, deși indicat, cu o bogală experiență și realizări științifice deosebite, nu participă la concurs pentru ocuparea acestei Catedre, la care vine Dimitrie Brandza, în vîrstă doar de 21 de ani, curînd întors de la Paris; doctorul Fătu va ocupa această Catedră abia în 1873, după transferarea lui D. Brandza la Burcușli.

Merită să zăbovim o clipă asupra acestui moment, asupra gestului făcut de dr. Anastasie Fătu. La vârsta lui de 51 de ani, cunoscut și recunoscut ca un savant erudit, strălucit organizator, ilustru medic și naturalist, care publicase pînă la această dată cele mai multe din lucrările sale cu caracter științific și didactic, apreciat elogios de intelectualitatea ieșeană pentru toate inițiativașele avute și realizările dobîndite (între care, pe frontul științelor naturale și în sprijinul direct al învățămîntului, crease — cu mijloace proprii — prima Grădină botanică din România). Anastasie Fătu lasă loc tinărului Brandza, de asemenea medic și naturalist, în vîrstă doar de 21 de ani, întors curînd de la aceeași Universitate Sorbona de unde în urmă cu 20 de ani se întoarsese încununat de succes Anastasie Fătu. Nu candidează la concurs; lasă loc tinărului entuziașt, speranță a botanicii românești, care curînd se va afirma în mod strălucit, spre mîndria și satisfacția înțeleptului Anastasie Fătu. Pentru fondatorul altor așezăminte, pentru creatorul altor opere de știință și cultură, înțielate avea nu vîrstă, vechimea în specialitate, ci pregătirea, capacitatea, perspectiva, pasiunea, entuziasmul. Cum bine se știe, Dimitrie Brandza nu a dezmințit niciodată încrederea lui Fătu, devenind un eminent botanist și fondatorul Grădinii Botanice din București.

După ce Brandza este transferat pe Catedra devenită vacantă la Universitatea din București, la cea a Universității din Iași vine profesor doctorul Anastasie Fătu, care va păstra o frumoasă colaborare și corespondență cu tinărul său coleg de la Universitatea soră. Renumitul botanist Dimitrie Brandza, într-un raport inaugural, exprimă mulțumiri doctorului Anastasie Fătu pentru sprijinul ce i l-a dat în organizarea Grădinii Botanice din București. Își exprimă admirația față de profesorul universitar ieșean de botanică, scriînd — între altele — că lui îi datorește și patriotismul de care este cuprins.

Pasional și cunoscător botanist, profesorul Anastasie Fătu ține cursuri foarte bine documentate și interesante, folosind din plin pentru ilustrarea prelegerilor sale material viu din noua Grădină botanică (mulată acum în zona Muzeului de Istorie Naturală). Nicolae Leon, unul dintre studenții lui, ni-l prezintă în chipul următor (în Amintiri, 1922, 1927): „... de botanică era profesor Anastasie Fătu, ale cărui lecții erau foarte atrăgătoare. El intra în clasă cu un coș de plante, pe care le aducea din Grădina lui botanică. La curs nu eram decît 6 sau 7 studenți; încăpeam cu toții în banca din față. Fătu sta în picioare lîngă noi, scoțea briceagul și lupă din buzunar, deschidea tratatul de botanică al lui Baillon, la familia respectivă, și după ce citea cite o bucată ne arăta pe plantă: forma tulpinii, a frunzelor, dispoziția lor, constituția florii: sepale, petale, stamine, carpele, fructele și semințele, inflorescența și tot ce se putea vedea în momentul acela la plantă ca să ne dea caracterul familiei din care făcea parte. Lecția era un fel de conferință fără nici o pretenție, dar foarte instructivă pentru noi începătorii“. Același Nicolae Leon adaugă: „La Grădina Botanică a lui Anastasie Fătu studenții Universității și elevii diferitelor școli aveau puțința să studiem plantele în viață, sub diferitele lor forme și în diferite faze de dezvoltare. Acolo, cei mai mulți am căpătat dragoste pentru studiul naturii. O plăcere nespuse de mare pentru noi era atunci cînd găseam în Grădină pe simpaticul profesor de botanică, și-l găseam foarte des printre tăblițele care indicau numele genurilor și al speciilor. Cu mare bucurie se puneau el la dispoziția noastră, scoțea un briceag și o lupă din buzunar și începea — parcă-l aud — : această plăntușă, domnilor, e din familia cutare..., arătîndu-ne apoi modul cum se lipesc carpelele între ele, cum se inseră ovulele, diferitele feluri de placentae ș.a.“.

După patru ani de profesorat Fătu își termină manuscrisul primului manual românesc de botanică de nivel universitar, din care publică în 1877, la Iași —

în prima tipăritură — partea întâi (480 pagini), cu titlul: „Elemente de botanică (histologie, organografie și fiziologie vegetală“. Partea a doua (taxonomia, filografia și geografia botanică) rămâne doar ca mnuascris, aflat astăzi la Academie. În diferite scrieri anterioare se arată că acest manual a apărut în anul 1880. În realitate el apare, în primă ediție, la 1877, cum rezultă chiar din exemplarul donat cu dedicație de către autor Bibliotecii Centrale Universitare din Iași.

Academicianul Emil Pop califică opera lui Fătu „drept epocală. Ea inaugurează literatura didactică academică românească într-o specialitate restrânsă de științe biologice, aducând servicii neprețuite științimii de la facultățile de științe, medicină și agricultură din ultimele două decenii ale veacului trecut. În cartea sa, Fătu face și o foarte serioasă încercare de a crea și de a populariza o terminologie românească în toate disciplinele botanice. Mulți termeni creați de el au rămas pînă astăzi. Pe lângă altele, manualul se ocupă pe larg și de fiziologia plantelor, disciplină neglijată cu totul la noi înainte de Fătu“. La elaborarea manualului Fătu a utilizat cele mai noi tratate ale timpului, aparținând lui Payer, Richard, Duchartre, Sachs; el se folosește, de asemenea, și de prețioasa scriere a lui Dimitrie Brandza, Curs elementar de istorie naturală pentru uzul liceelor și gimnaziilor, apărută la Iași în 1873. Manualul lui Fătu este ilustrat de 384 figuri, reproduce după planșe procurate la Expoziția Universulă de la Viena (1873).

Conținutul manualului cuprinde următoarele diviziuni: Partea I: Anatomia generală sau Histologia vegetală; Partea a II-a: Anatomia descriptivă sau Organografia vegetală (organele nutrițiunii și organele reproducerii); Partea a III-a: Fiziologia plantelor. Chiar și numai din trecerea în revistă a sumarului acestei valoroase cărți de botanică se poate vedea lărga problematică abordată, bogata documentație folosită, concepția științifică evoluată a lui Fătu. Într-o vreme cînd vitalismul era alfit de infiltrat în biologie, el ia poziție împotriva învățăturii despre „forța vitală“, supranaturală din organisme și consideră planta ca o unitate, iar funcțiile ei interdependente. O serie de termeni creați de Fătu s-au păstrat, cu sens bine conturat de la început, în literatura de specialitate, referitor la: rădăcini (vivace), tulpini (articulată, brăzdată, comprimată, cladodii, cîrcei, muguri, fastigiată, geniculată, hispidă ș.a.), frunze (acuminat, cuspidat, crenat, caduc, cuneat, cordiform, emarginat, eliptic, ensiform, fidat, filodii, hastat, involut, lanceolat, liniar, ligulă, lobi, mucronat, mezofil, obcordat, ochree, oval, pețiol, penat, peltat, palmat, parțit, reniform, runcinat, sagitat, sesil, spatulat, stipele, subulat, vaginat, viscos ș.a.), flori (caruncul, cupulă, epigin, hipogin, inflorescență, involucru, centrifug, centripet, perigin, racem ș.a.) și fructe (soroză, siconă, hesperidă).

Așadar, la întocmirea Manualului, ca și în cazul „Enumeratiunii...“ Fătu se străduiește să se folosească de o nomenclatură proprie disciplinei. Aceasta, conștînd din neologisme, împrumutate din limba latină, și din numeroase cuvinte folosite în limba populară, cuprinde o serie de termeni cu sens bine conturat de la început și păstrați în literatura de specialitate; prin ea autorul aduce o contribuție însemnată la crearea limbajului botanic românesc.

Aceasta este, prezentată pe scurt, opera botanică didactică, cu largi valențe educative și instructive, a lui Anastasie Fătu, care ne-a lăsat și o zestre științifică cu care ne putem mandri.

Contemporanii l-au înconjurat cu unanim respect și cu multe aprecieri pe medicul, doctorul, botanistul, academicianul și profesorul erudit, muncitor,

pasionat, mărinimos, care își închinase întreaga sa viață binelui public, poporului român, țării, Moldovei, pe care a iubit-o atât de mult.

Născut la 2 ianuarie 1816 în satul Mușata din județul Fălciu, Anastasie Fătu se stinge din viață la 3 martie 1886, în orașul Iași, lăsând generațiilor care au urmat un exemplu de dascăl și om de știință multilateral, de dăruire și onestitate, de patriotism înflăcărat. Pentru noi rămâne un iubitor de oameni, fondator al unor prestigioase instituții de știință și cultură, autorul primului tratat universitar românesc de botanică, exemplu de înțelepciune și umanism.

BIBLIOGRAFIE

1. BURDUJA, C. și colab., 1960 — An. șt. Univ. Iași, s. II a, t.VI, 2 : 449—459
2. BURDUJA, C., TOMA, C., 1979 — *Culegere de studii și articole de biologie*, Univ. Iași (Grăd. Bot.), 1 : 21—30
3. FĂTU, A., 1870—1872 — *Enumerăriunea spectelor u de plante c cultivate în grădina botanică din Iassy în anul 1870*. Rev. șt. „Diaru”, an. I, II (diferite pagini între 307 și 380)
4. LEOCOV M., 1982 — *Culegere de studii și articole de biologie*, Univ. Iași (Grăd. Bot.), 2 : 20—27
5. LEON N., 1922, 1927 — *Amintiri*. T. I—II, Iași, „Viața Românească”
6. POP E., 1967 — *Figuri de botaniști români*. Ed. Șt. București
7. TOMA C., 1986 — *Anastase Fătu (1816—1886)*. În *Universitatea din Iași (1860—1985)*. Dezvoltarea științei. Iași : 298—299